

ШАРЛЬ БАЛЛІ

СИНТАКСИС ЕКСПЛІЦИТНОЇ МОДАЛЬНОСТІ

Стаття «Синтаксис експліцитної модальності» («*Syntaxe de la modalité explicite*») (1942) посідає помітне місце в науковому спадку видатного швейцарського лінгвіста Шарля Баллі (1865–1947). Вона розвиває погляди вченого на структуру речення й категорію модальності, викладені ним у праці «Загальна і французька лінгвістика» («*Linguistique générale et linguistique française*») (1932). Теоретична насиченість і широчінь сформульованих завдань зумовлює актуальність цієї порівняно невеликої праці й сьогодні, про що, зокрема, свідчить і частотність звернення до неї. Особливо значна її роль — про що йдеться в публікації «Стаття Шарля Баллі “*Syntaxe de la modalité explicite*” (“Синтаксис експліцитної модальності”) і сучасна лінгвістика», вміщеній у цьому ж номері журналу, — для вивчення категорії модальності.

Для перекладу статті використано видання: Bally Ch. *Syntaxe de la modalité explicite. Cahiers Ferdinand de Saussure*. Genève. 1942. N 2. P. 3–13. У перекладі збережено всі особливості оригіналу, зокрема й покликання Шарля Баллі на матеріали своєї статті, до них лише додано інформацію про відповідні сторінки в журналі «Мовознавство».

В. Брицин

Ця праця є простою навчальною програмою, яку я не можу представити тут широко. Вона побудована суто статично й обмежена сучасною французькою мовою, але викладені в ній основні положення можуть бути поширені й на інші європейські мови, регульовані тими самими синтаксичними правилами; надалі ж, через дослідження давніших індоєвропейських мов, таких як грецька, латина й санскрит, можна було б дійти до походження експліцитної модальності, яка пояснюється через паратаксис¹.

* * *

Модальність — це мовна форма інтелектуального або емоційного судження чи виявлення волі, якими суб’єкт мислення повідомляє про щось сприйняте чи про уявлення свого розуму. Так, вигляд дощу або думка про дощ можуть викликати у свідомості фермера віру, побоювання чи бажання: *Je crois qu’il pleut* ‘Я вірю, що йде дощ’; *Je crains qu’il ne pleuve* ‘Я боюся, що піде дощ’; *Je souhaite qu’il pleuve* ‘Я бажаю, щоб пішов дощ’. Частина висловлювання, яка виражає судження чи волю (тут: *je crois* ‘я вірю’, *je crains* ‘я боюся’, *je souhaite* ‘я бажаю’), називається *модусом*; об’єкт модусу (тут — ідея дощу) міститься в *диктумі*.

Модальність ми називаємо експліцитною, якщо (як у наведених прикладах) суб’єкт висловлювання є водночас суб’єктом речення, а дієслово, яке означає ‘вважати’ чи ‘хотіти’ (*модальне дієслово*), відрізняється від дієслова, що виражає ідею, на яку спирається модус (*диктального дієслова*). І навпаки, модальність імпліцитна, якщо суб’єкт висловлювання (як правило, мовець) не з’являється в реченні, а модальність передається через синтаксис диктуму (звичайним способом диктального дієслова: *Il pleuvra* ‘Піде дощ’; *S’il allait pleuvoir!* ‘Пішов би дощ!’, *Qu’il pleuve!* ‘Нехай буде дощ!’). Між цими двома крайніми формами

¹ Про модальність узагалі й про експліцитну модальність зокрема див.: Bally Ch. *Linguistique générale et linguistique française* (далі позначено скороченням *L.*). С. 31 і наступні [Ш. Баллі покликається на перше видання цієї праці: Bally Ch. *Linguistique générale et linguistique française*. Paris : Ernest Leroux. 1932 p. — *Прим. перекл.*].

pas encore rentré : il tarde à rentrer 'Він ще не повернувся : він затримується з поверненням (букв. повертатися)'; *Cet élève seul a résolu ce problème, il l'a résolu le premier : Il a été seul, le premier* à le résoudre 'Цей учень єдиний розв'язав цю задачу, він її розв'язав найпершим : Він був єдиним, найпершим, хто її розв'язав (букв. її розв'язати)'; *Paul* (accent d'insistance!) est le coupable : *C'est Paul qui* est le coupable 'Поль (емфатичний наголос!) винний : Саме Поль винний'; *Le train arrive : Voilà le train qui arrive* 'Поїзд прибуває : Ось поїзд, що прибуває'; *Paul m'a chipé ma plume : (en lang. pop.) Il y a Paul qui m'a chipé ma plume* 'Поль потягнув у мене мою ручку : (розм.) То Поль, хто потягнув у мене мою ручку'. Додамо один крайній випадок: коли все речення є експлікованим; пор. *Le train arrive* 'Поїзд прибуває' і *Voilà que le train arrive* 'Ось і поїзд прибуває'.

Цікаво відзначити, що схоласти середньовіччя вже знали механізм предикативної експлікації; як це показав М. Й. Ломан (*Sprachkunde*, Berlin, Langenscheidt, 1942, Nr. 1, p. 2.)*, предикативну експлікацію вони позначали терміном *actus signatus* 'дія позначена', який протиставлявся терміну *actus exercitus* 'дія вчинена': отже, на їхню думку, *actus exercitus* має місце у *non* латинського *non venit* 'не приходить', і *actus signatus* — у *nego* латинського виразу *nego eum venire* 'я кажу, що він не приходить (заперечую, що він приходить)'.
* * *

Якщо викладене тут матиме певне фактичне підґрунтя, воно, незважаючи на неминучі лакуни, можливо, покаже, що в граматиці функціональні заміни, породжені пам'яттю, є такими ж важливими, як і синтагми, які розгортаються в мовленні, і що завдяки комплексному вивченню цих двох чинників система мови не залишалася б постулатом, а стала реальністю.

Женева, жовтень 1942 р.

Переклад і впорядкування
Л. В. Аніщенко й В. М. Бріцина

* [Йдеться про статтю: J. Lohmann. Gibt es «primitive» Shprachen? *Sprachkunde*. Berlin, Langenscheidt. 1942. N 1, P. 1–3. — Прим. перекл.].

Дата надходження до редакції — 26.04.2021

Дата затвердження редакцією — 07.05.2021